

Mirzə Müslüm Qüdsi İrəvaninin “Divan”ının özəllikləri

Şəmsi Əhmədov

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA akademik Z.M.Bünyadov adına Şərqsünəşliq İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: shemsi_59@mail.ru

Annotasiya. Divan ədəbiyyatı Azərbaycan ədəbiyyatının çox önəmli bir parçasıdır. Bir çox divanlar haqqında tədqiqatlar aparılma da, təəssüflər olsun ki, bu günə qədər bütövlükdə divan ədəbiyyatı haqqında əsaslı bir elmi-tədqiqat işi meydana çıxarılmamışdır.

Hətta kifayət qədər divan ədəbiyyatı nümunələri hələ də çap belə olunmamışdır. Bu baxımdan bizim üçün siyasi-strateji region olan İrəvanda XIX əsr ədəbi mühitində yazılmış divanlar da istisna deyil.

Bu yazının qayəsi divan ədəbiyyatı və Mirzə Müslüm Qüdsi İrəvaninin “Divan”ı haqqında məlumat vermək, araşdırmanın nəticəsi olaraq, belə bir fikri vurğulamaqdır ki, Azərbaycan, xüsusən, onun bir qolu olan XIX əsr İrəvan ədəbiyyatında yazıb-yaratmış və divan bağlamış, lakin obyektiv və subyektiv səbəblərdən ədəbiyyat və mədəniyyət tariximizə düşməmiş sənətkarların həyat və yaradıcılıqlarının öyrənilməsi, onların ədəbiyyat və mədəniyyət tariximizə salınmasından ötrü zəmin hazırlanması ədəbiyyatşünaslıq, əsasən də, şərqşünaslığımız qarşısında duran təxirəsalınmaz vəzifələrdəndir.

Açar sözlər: divan, ədəbiyyat, Azərbaycan, Qüdsi İrəvani, mənbə

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 14.09.2022; qəbul edilib – 16.10.2022

The features of “Divan” by Mirza Muslum Gudsi Iravani

Shemsi Ahmedov

Doctor of Philosophy in Philology

Institute of Oriental Studies named after academician Z.M.Bunyadov of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: shemsi_59@mail.ru

Abstract. The divan literature is one of the many important part of Azerbaijani literature. Although many separate divans have been studied, unfortunately, no comprehensive research has been published on divan literature as a whole so far.

Another problem is that many samples of divan literature have not been published yet. From this point of view, the divans written in the literary environment of the 19th century of Yerevan, which is a political and strategic region for us, are not an exception.

The goal of this article is to provide information about divan literature and Mirza Muslum Gudsi Iravani’s “Divan”. As a result of the research, it is emphasized that the study of lives and works of artists not included in the literature and cultural history of Azerbaijan, especially 19th century Yerevan, for subjective reasons, and their inclusion in the literature and cultural history of Azerbaijan is one of the urgent tasks of our literary criticism, especially oriental studies.

Keywords: divan, literature, Azerbaijan, Gudsi Iravani, source

Giriş / Introduction

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan ədəbiyyatı özündə iki qolu ehtiva edir: şifahi xalq ədəbiyyatı və yazılı ədəbiyyat. Yazılı ədəbiyyatın əhəmiyyətli bir hissəsini divan ədəbiyyatı təşkil edir.

Divan ədəbiyyatı termini ərəblərdən götürülmüşdür və ümumiyyətlə, Azərbaycanda divan ədəbiyyatı ərəb ədəbiyyatının təsiri ilə yaranmışdır. Lakin Azərbaycan xalqının tarixi, mə-

dəni-ədəbi, sosial-dini, əxlaqi-məişət və bütövlükdə, kulturoloji özəlliklərinin, xüsusən də, düşünmə, təfəkkür və həyat tərzinin təsiri ilə bu ədəbiyyat yarandığı gündən özünəməxsusluğu ilə seçilmişdir. Bu xüsusiyyət hətta Azərbaycanlı müəlliflər tərəfindən qeyri-ana dilində (ərəb və fars) yaradılmış divanlarda belə özünü büruzə verməkdədir.

Əsas hissə / Main Part

Məlumat üçün deyək ki, VII-VIII əsrlərdə ərəb ədəbiyyatşünaslar islamdan öncəki ayrı-ayrı tayfa və ya tayfa birliklərinə aid bədəvi şeirlərini toplayaraq, divan şəklində salırdılar. Əslində, divan sözü termin olaraq digər Şərq dillərində, o cümlədən yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan ədəbiyyatına ərəb dilindən keçmişdir. Lakin bu o demək deyil ki, Azərbaycanda, bütövlükdə türk dünyasında divana qədər mənzum əsərlər və onların topluları olmamışdır. Lakin, təəssüflər olsun ki, onlar bizə gəlib çatmamışdır.

Tərtib qaydalarına görə, divan, əsasən, aşağıdakı hissələrdən ibarət olur: dibaçə, qəsidələr, məsnəvilər, qəzəllər, tərəcibənd və tərkiqbəndlər, mürəbbə, mürəmməs və müsəddəslər, saqinamələr, qitələr, rübailər, dübeyt və fərdlər, maddeyi-tarixlər və s. [1, s.440].

“Dibaçə” sözü bəzəkli ipək, qumaş parça mənasını verən “dibaç” sözünə “ə” şəkilçisi əlavə etməklə yaradılmışdır. Ancaq “dibaçə” sözü təkcə bəzədilmiş deyil, daha çox ön söz, daha dəqiqi desək, zərlə, naxışla bəzədilmiş “giriş” mənasını daşımaqdadır. Yaxın və Orta Şərq ölkələrində, o cümlədən təbii ki, Azərbaycanda klassiklər öz əsərlərinə nəsr və nəzmlə “dibaçə” yazırdılar. Dibaçədə Allahə həmd və sənalər olunur, Məhəmməd Peyğəmbər (s) tərif edilir, dövrün hökmdarı mədh olunur, kitabın yazılma səbəbləri və məqsədləri, eləcə də onun hissələri haqqında məlumat verilir. Dibaçələr əksər hallarda qafiyəli nəslə yazılırdı.

Türkiyə ədəbiyyatşünaslığında divan ədəbiyyatı termini çoxdan işlənir. Azərbaycanda isə bir çox hallarda divan ədəbiyyatına klassik ya-

zılı ədəbiyyat deyilmişdir. Ancaq son dövrlərdə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında da divan ədəbiyyatı ifadəsi geniş istifadə olunmağa başlamışdır. “Divan ədəbiyyatı” dedikdə klassik şairlərin, əsasən də, “Divan” bağlayan müəlliflərin, eləcə də qələmlərini daha çox ərəz vəznində sinayən yazarların məsnəviləri və çeşidli lirik şeir növləri nəzərdə tutulur.

Klassik sənətkarlar müsəlman Şərqində geniş yayılmış üç dilə (ərəb, fars, türk) dərinləndirən yiyələnməklə yanaşı, islamın müqəddəs kitabı – Quranı-Kərimini, hədisləri, ilahiyatı da yətinləncə bilməmiş və əsərlərində dönə-dönə onlara müraciət edərək, bu ilkin qaynaqlardan örnəklər götürmüşlər [4].

Divan ədəbiyyatının mövzu dairəsi çox genişdir. Lakin bu ədəbiyyatın ana mövzusu insan hissələri, eşq və məhəbbətlə bağlıdır, yəni divana xas olan əsas səciyyə onun lirikliyidir; burada gözəlin vəsfi, məhəbbətin tərənnümü hər zaman ön planda olmuşdur. Divan ədəbiyyatında eşq iki mənada – dünyəvi və ilahi eşq mənalarında işlənmişdir. Eşqin tərənnümündə şair-əşiqin təxəyyülü, poetik və bədii-fəlsəfi ifadə gücü və qabiliyyəti sərhəd tanımamışdır. Təbii ki, bu, bir tərəfdən, şairin fitri istedadı ilə bağlı olmuşdursa, digər tərəfdən, Azərbaycan (türk) dilinin qeyri-adi zənginliyi və Azərbaycan xalqının ənənəliklərlə sığınmayan idrak qabiliyyəti və təfəkkür genişliyindən qaynaqlanmışdır. Məsələn:

*Heyrət, ey büt, surətin gördükca, lal eylər məni,
Surəti-halım görən, surət xəyal eylər məni.*

Yaxud da:

Nəticə / Conclusion

Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan ədəbiyyatında, xüsusən XIX əsr İrəvan ədəbiyyatında yazıb-yaratmış və divan bağlamış, lakin obyektiv və subyektiv səbəblərdən ədəbiyyat və mədəniyyət tariximizə düşmə-

miş sənətkarların həyat və yaradıcılıqlarının öyrənilməsi, onların ədəbiyyat və mədəniyyət tariximizə salınmasından ötrü zəmin hazırlanması ədəbiyyatşünaslıq, xüsusən şərqşünaslığımız qarşısında duran təxirəsalınmaz vəzifələrdəndir.

Ədəbiyyat / References

1. ASE. 10 cildə, III c. Bakı, 1979.
2. Bağirov Ə. Rəhməti Təbrizi və onun Divanı. Bakı: Nurlan, 2006.
3. Qazi Bürhanəddin. Divan. Tərtibçi: Əlyar Səfərlı. Bakı: Öndər, 2005.
4. Nağısoylu M. Klassik irslə bağlı dəyərli nəşr: "Divan ədəbiyyatı sözlüyü". 525.az/site/?name=xeber&news_id=27251 29.10.14.
5. Pənahoğlu Ş. Mirzə Müslüm Qüdsi İrəvani və onun "Divan"ı (monoqrafiya). Bakı: Elnar – 2016, 2017.
6. Pənahoğlu Ş. Mirzə Müslüm Qüdsi İrəvaninin türkçə əsərləri. Bakı: Avropa, 2019.
7. Şahin Fazil. Divan. Bakı: Azərənşr. 1996; II Divan. Elnur-P, 2005; III Divan. Nurlar, 2008; IV Divan. Təhsil, 2014.
8. ندسی میرزا مسلم. دیوان. کتاب خانہ ملی تبریز. شمارہ نسخہ خطی 2814

Особенности «Дивана» Мирзы Муслум Гудси Иревани

Шемси Ахмедов

Доктор философии по филологии

Институт востоковедения имени академика З.М.Буниятова НАНА. Азербайджан.

E-mail: shemsi_59@mail.ru

Резюме. Диванная литература является одной из очень важных частей азербайджанской литературы. Несмотря на то, что некоторые образцы диванов были объектами изучения, к сожалению, в целом о диванной литературе не представлено в научный оборот каких-либо фундаментальных научно-исследовательских работ.

Другой проблемой является то, что достаточное количество образцов диванной литературы до сих пор даже не представлено к печати. С этой точки зрения, не являются исключением диваны, написанные в XIX веке в литературной среде Иревана, который представляет для нас политико-стратегический регион.

Цель этой статьи дать сведения о литературных сборниках-диванах, в частности, особенностях «Дивана» Мирзы Муслум Гудси Иревани, а в заключение подчеркнуть, что изучение творчества поэтов, представляющих литературную среду Иревана XIX века, как одного из звеньев азербайджанской литературы, которые в силу объективных или субъективных причин не были включены в историю нашей литературы и культуры. Исследование жизни и творчества этих деятелей, создание предпосылок для включения их в историю нашей литературы и культуры являются неотложными задачами, стоящими перед литературоведением и востоковедческой наукой.

Ключевые слова: диван, литература, Азербайджан, Гудси Иревани, источник